

Стаття 6. Акти цивільного законодавства і договір

1. Сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства.

2. Сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами.

3. Сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд.

Сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

4. Положення частин першої, другої і третьої цієї статті застосовуються і до односторонніх правочинів.

Коментар:

1. Норма ст. 6 ЦК України визначає співвідношення договору з актами цивільного законодавства, яке ґрунтується на положеннях принципу свободи договору і поширюється взагалі на будь-який правочин (що впливає з ч. 4 ст. 6 ЦК). Ст. 6 ЦК поширюється і на майнові відносини, що регулюються Господарським кодексом. У зв'язку з цим на положення ГК України про господарські договори також поширюються принцип свободи договору, крім випадків, передбачених абзацем другим ч. 3 ст. 6 ЦК (яка встановлює обмеження права сторін договору відступати від положень нормативно-правових актів).

Ч. 1 ст. 6 ЦК встановлює припустимість укладення будь-яких договорів, не передбачених актами цивільного законодавства, але які не суперечать загальним засадам цивільного законодавства. Принцип свободи договору дає можливість реалізувати приватній особі право врегулювати свої відносини за власним розсудом за допомогою договору, не передбаченого актами цивільного законодавства. В таких випадках має місце усунення (рос. преодоление) прогалин у законодавстві, і договір фактично виступає своєрідним джерелом цивільного права, обов'язковим для певного кола учасників відносин (зокрема, йдеться про корпоративні договори, які встановлюють правила поведінки, обов'язкові учасників корпоративних відносин).

2. Поряд з укладенням непоіменованого договору, інша складова принципу свободи договору полягає в наданні сторонам поіменованих у законі договорів права врегулювати свої відносини, які не врегульовані актами цивільного законодавства (ч. 2 ст. 6 ЦК). Наведене правило застосовується, якщо відповідні відносини з поіменованих законом договорів не регламентуються взагалі або недостатньо чітко і детально, такі відносини можуть бути врегульовані сторонами в тій частині, яка не врегульована цими актами. В такому випадку також має місце усунення (рос. преодоление) прогалин у законодавстві.

3. ЦК України в ч. 3 ст. 6 закріплює положення про співвідношення договору і закону в тих випадках, коли щодо певних відносин існує зазначення в актах цивільного законодавства, але сторони бажають за згодою між собою врегулювати ці відносини інакше. В такій ситуації сторони договору мають право вибору: використати норми акту цивільного законодавства для врегулювання своїх відносин або за власним розсудом відступити від положень актів цивільного законодавства шляхом встановлення в договорі інших правил поведінки, ніж це передбачено законодавством. Однак законодавець обмежує право сторін договору відступити від положень актів цивільного законодавства трьома випадками, коли: 1) це прямо заборонено таким актом; 2) обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає із їх змісту; 3) обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає із самої суті відносин між сторонами (наприклад, в договорі купівлі-продажу автомобіля не можна обмежувати користування цим транспортом певним місцем керуванням ним). При цьому актуальності набуває норма, за якою обов'язковість положень актів цивільного законодавства може впливати із їх змісту. Це положення ЦК України слід розглядати

таким чином, що сторони не можуть відступити від (відсутність у сторін права відступити від) змісту актів законодавства, якщо нормотворець зазначає на обов'язок діяти відповідно до цього акта (наприклад, встановлювати умови публічного договору. однакові для всіх споживачів відповідно до ст. 633 ЦК України).

Норми ЦК України застосовуються також щодо раніше прийнятих актів законодавства, зокрема й тих, які прийшли в суперечність з ЦК.

У зв'язку з цим за сторонами договорів слід визнати право відступати в цивільно-правових договорах від положень актів цивільного законодавства, прийнятих до введення в дію нового ЦК України, однак якщо це не суперечить ст. 6 ЦК.

4. Закріплений ст. 6 ЦК України принцип свободи договору обмежує свою дію дійсними правочинами. При цьому порушення цього принципу може створити ефект оспорюваного чи нікчемного правочину. Відтак, здійснення здійснення передбаченого ст. 6 ЦК України права сторін у договорі відступити від положень актів цивільного законодавства пов'язане з положеннями ЦК про принципи презумпції правомірності і дійсності правочину (ст. 204, ч. 2 і 3 ст. 215). Презумпція правомірності правочину передбачає передбачення будь-якого правочину правомірним, поки його неправомірність не буде встановлена у встановленому законом порядку. Презумпція дійсності правочину полягає у визнанні правочину нікчемним лише тоді, коли на його нікчемність прямо зазначається в законі. У зв'язку з цим правочин зазвичай є оспорюваним, тобто дійсним, оскільки він у встановленому порядку не визнаний судом недійсним, незважаючи на те, що він суперечить імперативним нормам цивільного законодавства. У зв'язку з цим умови договорів, які відступають від імперативних правил актів цивільного законодавства, є дійсними, поки судом не визнано протилежне.

Отже, в разі порушення сторонами в договорі норми ст. 6 ЦК, правочин презюмується правомірним і дійсним. поки судом не визнано протилежне, або такий правочин є нікчемним, якщо про його нікчемність прямо зазначається в законі.

5. Основне юридичне значення ст. 6 ЦК України полягає в закріпленні презумпції диспозитивного значення актів цивільного законодавства, що проявляється в наданні сторонам права в договорі відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини за згодою між собою. При цьому норми актів цивільного законодавства мають імперативне значення лише тоді, коли це прямо передбачено відповідними спеціальними правилами. Законодавче закріплення положення про диспозитивний (за відсутності застереження) характер цивільно-правових норм ЦК певною мірою ускладнює правозастосування та вирішення цивільно-правових спорів. Однак загалом такий підхід є виправданим, його не слід розглядати як невдалий, оскільки застосування імперативного значення норм (за відсутності застереження) доцільно до випадків, де законодавець вважає за особливо важливе надати пріоритет врегулюванню договірних відносин способом, встановленим імперативною нормою. В цих випадках законодавець, якщо це необхідно, формулює диспозитивні застереження ("якщо інше не передбачено договором") (наприклад, згідно ч. 1 ст. 334 ЦК України право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом).

6. Незважаючи на назву ст. 6 ЦК, присвяченої співвідношенню актів цивільного законодавства і договору, ч. 4 цієї норми поширює її чинність також на односторонні правочини (наприклад, щодо довіреності, гарантії, заповіту тощо). У зв'язку з цим припустиме укладення як поіменованих, так і непередбачених законом односторонніх правочинів. Крім того, поіменовані односторонні правочини можуть визнаватися пріоритетними стосовно акта цивільного законодавства за правилами, встановленими ч. 3 ст. 6 ЦК.